

ШЛЯХИ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розглянуто шляхи та умови формування гуманістичних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в процесі взаємодії сім'ї і школи. Інтегруючись у ціннісно-нормативну систему суспільства, сім'я виступає як соціальний інститут, який допомагає регулювати й контролювати поведінку членів сім'ї. Сім'я і школа мають значний вплив на розвиток дитини, тому консолідація їхніх зусиль є надзвичайно важливим завданням і необхідною умовою успішного виховання молодших школярів

Ключові слова: цінності, морально-духовний розвиток, гуманізм, виховний процес, діти молодшого шкільного віку, сім'я, взаємодія сім'ї і школи.

Педагогічні реалії сьогодення утверджують пріоритетність гуманістичної парадигми — повернення до загальнолюдських цінностей і національних гуманістичних традицій, розроблення концепції гуманітарної освіти як домінанти освіти в загальноосвітній школі. Основні позиції державної політики у цій галузі сформульовані у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, у Законі України «Про загальну середню освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Концепції національного виховання та в Концепції виховання гуманістичних цінностей учнів тощо.

Визнання пріоритету морально-духовного розвитку особистості орієнтує виховні системи на пошук шляхів оновлення змісту і технологій виховання. Основним напрямом виховання стає залучення особистості до системи гуманістичних, моральних цінностей, сприяння становленню її сутнісних сил, творчої активності, власного морального життєтворення.

Особливої актуальності проблема виховання гуманістичних цінностей набуває у молодшому шкільному віці, коли в учнів з'являється потреба осмислення навколишньої дійсності.

Аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що проблема цінностей досить складна й багатоаспектна за своїм змістом. З позиції філософії, соціології до її вивчення звертаються В. Андрущенко, Л. Баєва, М. Горлач, Л. Панченко, Зарубіжні та вітчизняні психологи (М. Боришевський, Л. Вигоцький, А. Здравомислов, І. Кон, О. Леонт'єв, І. Маноха, М. Рокич та інші) розглядають процеси перетворення загальнолюдських,

культурних, гуманістичних цінностей на стимули і мотиви практичної поведінки людей.

У контексті розв'язання поставленої проблеми викликають інтерес ідеї сучасних представників вітчизняної гуманістичної парадигми виховання, завдяки яким розкриваються мета, зміст, форми і методи підвищення ефективності процесу виховання гуманної особистості в сучасному суспільстві (І. Бех, О. Вишневський, І. Зязюн, О. Киричук, Ю. Мальований, В. Петровський, О. Сухомлинська, О. Яремчик та інші).

Метою статті є обґрунтування шляхів та умов формування гуманістичних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в процесі взаємодії сім'ї і школи.

Реформування сучасної освіти зорієнтоване на створення умов для вільного розвитку й саморозвитку особистості. Основні шляхи досягнення означеної мети визначено в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), окреслено завдання реорганізації національної освіти, що реалізуються з урахуванням принципу гуманізації освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей.

Сучасний Державний стандарт початкової загальної освіти однією з широкомасштабних цілей освітньої галузі передбачає реалізацію таких завдань, як виховання гуманної, соціально активної особистості, яка усвідомлює свою належність до соціокультурного середовища, здатна розуміти значення життя як найвищої цінності; оволодіння способами діяльності та моделями поведінки, які відповідають загальноприйнятним нормам моралі.

Окрім того, виховання гуманістичних цінностей у молодших школярів передбачено у базовому навчальному плані, що містить перелік дисциплін, які вивчаються учнями у блоці суспільствознавства. Проте, на жаль, реалізація цих завдань починається лише з третього класу, оскільки для першого та другого класів такі навчальні предмети не передбачені. Ми вважаємо, що початок формування гуманістичних цінностей у молодших школярів повинен припадати уже на перші роки навчання у школі і не тільки під час уроків, а й у процесі виховання у позаурочний час.

Виходячи з розуміння сутності процесу виховання, можна сказати, що формування гуманістичних цінностей не по-

винне зводиться лише до навчання дитини та засвоєння нею необхідних знань і умінь. Головною метою виступає формування певного ставлення дитини до навколишньої дійсності, засвоєння нею гуманних цінностей та ідеалів, які притаманні нашому суспільству.

Своєрідним кредо в організації виховного процесу стають ідеї та погляди відомих педагогів минулого і сучасності. Зокрема, як зазначає вітчизняний науковець О. Киричук, досліджуючи питання духовності, ментальності, саморозвитку особистості: «Гуманістичні цінності формуються не одразу, вони проходять через поступовий вибір певних видів поведінки і досвіду людей. Спочатку вони з'являються як сукупність звичок, специфічні форми поведінки, що передаються від покоління до покоління. Поступово ці форми поведінки закріплюються, систематизуються і перетворюються на традиції, обряди, звичаї, ритуали. В них закладаються стандарти схваленої поведінки людей» [3, с. 11].

У своїй праці «Психологічне обґрунтування української школи» дослідник В. Москалець доповнює, що «взірці поведінки передаються через школу, інститути виховання, засоби масової інформації, політики тощо. І поступово, метою довготривалого процесу формування гуманістичних цінностей є утворення ментальності, як способу життя, характерного для даного типу суспільства» [4, с. 79].

Можна погодитися з тим, що гуманістичні цінності належать до найбільш значущих складників соціальної структури особистості людини. Їх слід розглядати як серцевину особистості, що відображає не тільки ставлення до життя та життєдіяльності, а й оцінку свого місця та місця іншої людини в навколишньому середовищі. Стійка система цінностей зумовлює такі якості особистості, як надійність, вірність певним принципам, цілісність, що відповідають за активність життєвої позиції. Отже, обираючи цінність, вихованець формує своє ставлення, а відтак і позицію до навколишньої дійсності.

Як відомо, результати виховання не проявляються відразу, вони простежуються віддалено у часі від початку впливу. Цінність передбачає постійний вибір у повсякденному житті того чи іншого типу поведінки, що характеризує духовний рівень особистості, рівень її моральної культури.

Створення системи ціннісних орієнтацій є складним процесом, значною мірою індивідуалізованим і не у всіх своїх компонентах детермінованим наявними суспільними умовами.

Соціокультурний аспект зміни ціннісних орієнтацій особистості, що формується, — це, з одного боку, спосіб перетворення цінностей соціуму на цінності особистості, з іншого — регулятивна реакція на нові умови, продиктовані зміненими економічними, соціально-політичними та інформаційно-комунікативними реаліями суспільної ситуації.

Дослідження Г. Балла, І. Беха, В. Білоусової, М. Борисhevського, С. Гончаренка, І. Зязюна присвячені пошуку нових засобів і методів підвищення ефективності виховання гуманності в умовах сучасного суспільного розвитку. Загалом вони пов'язують подальший розвиток людства та побудову гармонічної цивілізації саме з духовною сферою.

Ціннісна орієнтація за всіх обставин лишається притаманною внутрішньому світу особистості, і в цьому розумінні проблема цінності — це проблема постійно коригованої ідентичності. Духовний світ особистості визначається мірою сформованості її гуманістично-ціннісних орієнтацій, які, своєю чергою, визначаються діапазоном її суспільних інтересів, багатством і різноманіттям взаємовідносин із суспільством. При цьому найважливішим параметром залишається самоутворення ціннісного світу особистості.

Варто звернути увагу на твердження російського педагога О. Золотухіної-Аболіної, що гуманістичні цінності виступають регуляторами поведінки, які спрацьовують на рівні фундаментального вибору, тим самим визначаючи людину як особистість. Їхньою особливістю є те, що в поведінковій діяльності вони є орієнтирами заданого типу поведінки.

На думку І. Зязюна, «шлях до масового оволодіння високим мистецтвом виховання один — створення теорії виховання й опрацювання її до таких деталей, щоб на її основі уможлилювалось конструювання різних виховних технологій, доступних для реалізації вихователям». Учений також відзначає, що виховання має підпорядковуватися законам розвитку завдяки визначенню цілей формуючого педагогічного впливу, які охоплюють такі складники:

- соціальне середовище як основний із чинників впливу на особистість, що забезпечує її соціалізацію;
- рівень знань про особливості розвитку особистості, що виховується в певному середовищі;
- наявність педагогічних кадрів — вихователів-педагогів, що здатні реалізувати поставлені цілі [2, с. 239].

Як свідчить практика, найважливішими рушійними силами у виховному процесі в умовах початкової школи саме для дітей цього віку, окрім педагогічного колективу, є батьківський авторитет.

Успішність реалізації завдань, які сьогодні ставить перед собою сучасна школа, стверджує М. Боришевський, безперечно, істотно підвищиться завдяки співпраці учителів з батьками. Отримати знання про дитину, «про рівень її підготовленості до навчання, про її здоров'я, звички, нахили, — доводить автор, — не просто обов'язок педагога, а й необхідна умова успішного навчання та виховання маленьких школярів. Турбота про те, щоб учитися біло цікаво, необтяжливо, щоб дитина не відчувала себе занедбаною, має стати спільною і для батьків, і для вчителів» [1, с. 5].

Практика засвідчує, що сім'я завжди розглядалась як провідна ланка розвитку і формування особистості, як певний інститут її соціалізації, оскільки з перших днів свого життя і щонайменше до повноліття дитина зростає в сім'ї. Саме сім'я з її постійними і природними особливостями впливу закладає біологічні основи здоров'я, звички та потреби; у сім'ї дитина отримує знання про навколишній світ, засвоює сімейні та загальнолюдські цінності і культурні традиції, звички та стиль життя сім'ї; водночас здійснюються первинні контакти з соціумом, формуються риси характеру дитини, переконання, погляди і, врешті-решт, світогляд. Інтегруючись у ціннісно-нормативну систему суспільства, сім'я вже виступає як соціальний інститут, своєрідний ціннісно-нормативний комплекс, який допомагає регулювати й контролювати поведінку членів сім'ї.

На думку В. Савки, Н. Уманець, «виховання дитини в сім'ї пов'язане, перш за все, з виховним потенціалом, який включає: особистісні якості кожного члена сім'ї, до яких можна віднести освітньо-кваліфікаційні характеристики батьків, їх моральні якості, що проявляються у здатності виконувати виховну функцію; здатність сім'ї до функціонування на відповідному суспільному рівні, з метою задоволення власних потреб; здатність сім'ї до саморозвитку, самовиховання та самореалізації відповідно до умов суспільного прогресу» [6, с. 14-15].

Розглядаючи сім'ю як провідний інститут виховання дитини, науковець Л. Орбан-Лембарк зауважує, що «дитина залучається до системи норм, цінностей і соціальних зв'язків у сім'ї, яка характеризується стійкою формою організації спільної діяльності, усталеним комплексом правил, принципів, норм, що її регулюють» [5, с. 58].

Водночас І. Кутняков доводить, що сім'я володіє максимальними можливостями для поступового залучення дітей до етичних цінностей, введення їх у складний і суперечливий світ. Сім'я є середньою ланкою між соціальними нормами і процесом розвитку особистості дитини. Саме у сім'ї дитина отримує перший досвід організації життєдіяльності, навички спілкування і повсякденної поведінки, уявлення про життєві цілі й цінності, тим самим залучається до норм і еталонів загальної культури.

Сім'я, як складна багатфункціональна система, виконує також низку взаємозалежних соціальних функцій. До них В. Савка, Н. Уманець відносять: «економічну (бюджет сім'ї, організація споживчої діяльності), господарсько-побутову (забезпеченість житлом, ведення домашнього господарства, організація побуту), комунікативну (створення сприятливого сімейного мікроклімату, внутрішньосімейне спілкування, взаємостосунки сім'ї з мікро- і макросередовищем), репродуктивну (продовження людського роду), виховну (формування особистості дитини, передача їй соціального досвіду)» [6, с. 154].

Функції сім'ї дуже тісно корелюють з умовами життєдіяльності суспільства загалом, тому їхній характер, пріоритетність, змістове наповнення може змінюватися залежно від стану суспільства. З-поміж різних класифікацій у науковій літературі, зокрема, описані функції сім'ї, що стосуються основних сфер життєдіяльності родини (В. Мацьковський, А. Харчев та інші).

З погляду суспільної значущості, окреме місце посідає виховна функція сім'ї. Вона має наскрізний характер і пов'язана з кожною із функцій, оскільки передача суспільних норм, цінностей, досвіду стосується всіх сфер як сімейної діяльності, так життєдіяльності суспільства.

На думку М. Стельмаховича, завданнями виховної функції сім'ї, насамперед, є: «соціалізація дітей, надання знань, забезпечення усвідомлення важливості правил, норм та звичок суспільного життя; виховання сімейних орієнтацій та орієнтирів, підготовка до виконання сімейних і соціальних ролей; засвоєння культури та досвіду суспільного життя, набуття навичок суспільно-активної поведінки» [7, с. 10-11]. Отже, дитина дорослішає й оволодіває цінностями для суспільства лише тоді, коли стає особистістю, а тому їй становлення вимагає систематичного, цілеспрямованого впливу.

З настанням шкільного віку до виховання дітей вже долучається педагогічний колектив. Ці два потужних інститу-

ти — сім'я і школа — мають значний вплив на розвиток дитини, тому консолідація їхніх зусиль є надзвичайно важливим завданням і необхідною умовою успішного виховання молодших школярів. А отже, можна стверджувати, що сім'я і школа повинні виступати у взаємодії, визначаючи і досягаючи цілей, які окреслені у стратегічних завданнях щодо виховної роботи з молодшими школярами.

Література

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості-громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 1. — С. 144-150.
2. Зязюн І. А. Криза цінностей — катастрофа суспільства і держав / І. А. Зязюн // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. праць. Вип. 2 / ред. кол. В. Г. Кремень [та ін.] // Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. — К. : [б. в.], 2010. — Вип. 2. — 312 с.
3. Киричук О. В. Ментальність : сутність, функції, генеза / О. В. Киричук // Конференція: Духовність. Ментальність. Саморозвиток особистості : тези доповідей. — Київ-Луцьк, 1994. — Ч. 1. — С. 11-12.
4. Москалець В. Психологічне обґрунтування української школи / В. Москалець. — Львів : Світ, 1994. — 119 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. — К. : Академвидав, 2003. — 448 с.
6. Савка В. Є. Сім'я та соціум: проблеми взаємодії: монографія / В. Є. Савка, Н. А. Уманець. — Львів : Видавництво Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2008. — 180 с.
7. Стельмахович М. Г. Українська родина педагогіка / М. Г. Стельмахович. — К. : ІСДО, 1996. — 288 с.

Рассмотрены пути и условия формирования гуманистических ценностей у детей младшего школьного возраста в процессе взаимодействия семьи и школы. Интегрируясь в ценностно-нормативную систему общества, семья выступает как социальный институт, регулирующий поведение членов семьи.

Семья и школа оказывают значительное влияние на развитие ребенка, поэтому консолидация их усилий является чрезвычайно важным и необходимым условием успешного воспитания младших школьников.

Ключевые слова: *ценности, нравственно-духовное развитие, гуманизм, воспитательный процесс, дети младшего школьного возраста, семья.*

O. V. Matviienko

Ways and Conditions of Primary School Students' Humanistic Values Formation

Institute of Pedagogy and Psychology of M. P. Drahomanov National Pedagogical University (8 / 14 Turhenivska Str., Kyiv, Ukraine).

The ways and conditions of primary school students' humanistic values formation in the process of family and school interaction are examined in the article.

Considering the understanding of the education process, one can assume that humanistic values formation should not be limited only to the child's education and mastering the necessary knowledge and skills. The main goal in this case is the formation of a particular child's attitude to the surrounding reality while learning humanistic values and ideals, which are inherent in our society.

The value orientation in all circumstances remains an inherent inner world of the individual, and in this sense, the problem of value is a problem of ever-corrected identity. The spiritual world of the individual is determined by the extent of humanistic values formation, which, in turn, are determined by a range of public interests, the richness and variety of relationships with the community. Herewith, the most important parameter is the individual's values world self-formation.

The actual practice suggests that the family has always been considered as the leading element of the individual's development and formation, as a certain institution of socialization, since the first days of the child's life and at least up to the age of majority. Being involved in the value-normative system of society, the family is already acting as a social institution, a kind of value-regulatory complex that helps regulate and control the behavior of family members.

With coming of school age, the teaching staff gets engaged into children's education. These two powerful institutions – family and school – have a significant impact on a child's development; therefore, the consolidation of their efforts is an extremely important task and a necessary condition for successful education of primary school students. Consequently, one can conclude that the family and the school must interact in determining and achieving the goals that are outlined in the strategic tasks of educational work with primary school students.

Keywords: *values, humanistic values, moral and spiritual development of the individual, educational process, primary school students, family.*

References

1. Boryshevskii, M.J. (1997). Duhovni tsinnosti v stanovlenni osobystosti-hromadianyna [Spiritual values in formation of the personality-citizen]. *Pedahohika i psikhohohiia*, 1, 144-150.
2. Ziazium, I.A. (2010). Kryza tsinnostei – katastrofa suspilstva i derzhav [The crisis of values – a catastrophe of society and states]. In V. H. Kremen & others (Ed.), *Osvita doroslykh: theory, experience, prospects*: Ed. 2 (312 p.). Kyiv.
3. Kyrychuk, O.V. (1994). Mentalnist: sutnist, funktsii, genaiza [Mentality: Essence, Functions, Genesis]. In *Dukhovnist. Mentality. Self-development of Personality*: P. 1 (pp. 11-12). Kyiv-Lutsk.
4. Moskalets, V. (1994). *Psykholohichne obgruntuvannya ukrainskoi shkoly* [The psychological substantiation of the Ukrainian school]. Lviv: Svit.
5. Orban-Lembrik, L.E. (2003). *Sotsialna pskhohohiia* [Social psychology]. Kyiv: Akademvydav.
6. Savka, V. Ye. & Umanets, N. A. (2008). *Simia ta sotsium: problemy vzaiemodii* [Family and social environment: interaction problems]. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho un-tu «Lvivska politekhnikha».
7. Stelmakhovich, M.H. (1996). *Ukrainska rodynna pedahohika* [Ukrainian family pedagogy]. Kyiv: ISDO.